

Innebar rikssprängningen 1809 en språksprängning?

LISA SÖDERGÅRD

Måndagen den 18 maj ordnade Hugo Bergroth-sällskapet sin årligen återkommande språkvårdsdag på Hanaholmen. Temat för dagen var *Efter 1809: svenskan i Sverige och svenskan i Finland*.

De fem föredragen på språkvårdsdagen kretsade kring vad som hänt i svenskan under de senaste 200 åren och om delningen av det svenska riket utgjorde en brytpunkt även språkligt.

Mats Thelander talade om standardspråkets villkor under rubriken "Delad vårdnad är dubbel vårdnad". Han sammanfattade den tidiga forskningen om rikssprängningens betydelse för standardspråkets utveckling och kunde visa på motstridiga åsikter bland forskarna: Rolf Nordenstreng, som senare fick understöd av Bror Åkerholm, hävdade att differentieringen mellan Sverige och Finland börjat redan under 1700-talet. Ralf Saxén å sin sida ansåg att finlandismerna uppkommit efter 1809.

Vad gäller det bildade talspråket uppstod divergeringen inte enbart av att svenskan i Finland slog in på en annan riktning utan också genom att synen på den bildade svenskan i Sverige förändrades. I kampen om vad som skulle utgöra norm för talspråket i Sverige segrade boksvenskan över talsvenskan, vilket innebar att det bildade talet närmade sig skriften. I Finland bibehölls däremot

en norm på en stilnivå närmare talet.

Beträffande vårdnad i betydelsen aktiv språkvård konstaterade Thelander att den svenska språkvården i Finland har 150 år på nacken men att målet alltid varit det samma: att svenskan i Finland inte ska fjärma sig från svenskan i Sverige.

Föredragsrubrikens metafor om att Sverige och Finland har delad vårdnad om svenskan var väldigt träffande. Efter att Thelander konstaterat att svenskan i Finland till viss del skiljer sig från svenskan i Sverige, t.ex. genom de officiella finlandismerna, kunde han komplettera metaforen med att svenskan har flerfaldigt medborgarskap.

Ett av dagens viktigaste teman blev det juridiska språket i och med att såväl Pia Letto-Vanamo som Kenneth Larsson och Sten Palmgren höll föredrag med anknytning till lagspråket. Därtill har ju också Ann-Marie Malmsten, årets mottagare av språkpriset, språket i lagar och förvaltning som sin specialitet.

Pia Letto-Vanamo talade om det gemensamma rättsarvet och framhöll att språket egentligen är juristernas enda verktyg: med hjälp av språket bestäms gränsen för den juridiska världen och de rättsliga förhållandena människor emellan.

Historiskt har den romerska rätten varit den dominerande, vilket märks genom att termer på latin fortfarande ofta används. I Sverige och Fin-

land kan man tala om rättsvetenskap först under 1800-talet och då var inflytandet från Tyskland starkt. De första rättsvetenskapliga läroböckerna var nästan direkta översättningar från tyska, vilket också hade inverkan på språket (även finska). Senare tog rättsvetenskapen i Sverige en skandinavistisk inriktning och numera finns det skillnader mellan de två länderna.

Letto-Vanamo talade också om hur språket har politisk betydelse. En term som *tingsrätt* refererar tydligt till det nordiska arvet, tinget. När den finska motsvarigheten till *medborgare* skulle väljas fanns både *kansalainen* och *kanssalainen* med som alternativ.

Kenneth Larsson visade med hjälp av en studie gjord av Gertrud Pettersson hur språket i giftermålslagarna utvecklats mellan år 1734 och år 1987. Jämförelsen innehöll nedslag i giftermålslagarna från fyra olika år (1734, 1826, 1920 och 1987) och tog fasta på variabler som meningslängd, antal bisatser osv.

Jämförelsen visade hur lagspråket är en produkt av samhälleliga förändringar. Lagen från 1734 hade muntligheten som grund och hade en enkel struktur. Under hela 1800-talet tilltog byråkratiseringen och professionaliseringen av samhället, vilket syns i lagen från 1920 där det s.k. kanslispråket dominerar. 1900-talet stod i sin tur för demokratisering och i synnerhet på 1970-talet kritiserades byråkratin, inklusive det byråkratisiska språket. Ett omfattande klarspråksarbete tog därför vid.

I Finland gällde de gustavianska lagarna från 1700-talet ända till omkring 1917, medan man i Sverige fick nya grundlagar 1809. Enligt Sten Palmgren kom lagstiftningen i Finland i gång först under andra hälften av 1800-talet, då med Sverige och Tyskland som förebilder.

Under 1900-talet förekom också samnordisk lagstiftning, vilket i praktiken ofta innebar att Sverige stiftade sin lag först och Finland följde efter. Inträdet i EU medförde att länderna återigen fick enhetligare lagstiftning. Numera händer det att Finland ligger före och Sverige kommer efter och då gäller det, framhöll Palmgren, att se till att båda väljer samma termer på svenska.

Det sista föredraget för dagen hölls av Charlotta af Hällström-Reijonen. Hon redovisade resultat för tre delundersökningar av effekten av den finlandssvenska språkvården. Hon hade jämfört texter ur *Hufvudstadsbladet* från olika tider med finlandssvenska språkbanken, med Bergroths *Högsvenska* och med nyare språkvårdslitteratur. Sammantaget kunde hon konstatera att språkvården i viss mån kan påverka och detta gäller i synnerhet vissa finlandismer, t.ex. *förverkliga* och *utrymme* i särfinländsk användning. Till kategorin finlandismer som språkvården inte lyckats påverka hör avvikande användning av *skild*, *tillsvidare* och *ännu*.

Den mest roande men samtidigt också tankeväckande delen av föredraget bestod av kontrafaktisk historieskrivning, dvs. spekulationer om vad som hade hänt om rikssprängningen inte ägt rum, utan Finland och Sverige fortfarande hade varit ett land. Bland tänkbara scenarier nämnde af Hällström-Reijonen bl.a. att finlandssvenskan hade setts som en regional rikedom och att vissa finlandismer, t.ex. *rådda*, hade använts i hela riket. I och med att ingen förryskning hade skett hade fennomanin också varit svagare, vilket i sin tur lett till en svagare svekoman. Eftersom den finlandssvenska språkvården delvis var sprungen ur svekomanin och en svagare svekomansk rörelse hade följaktligen inneburit att språkvården inte hade varit lika viktig.

Med vetskap om utvecklingen i andra områden i Europa kan man anta att om Finland år 1917 blivit självständigt från Sverige, och inte från Ryssland, hade finlandssvenskan blivit ett eget språk. För att betona särarten i förhållande till svenskan i Sverige hade användningen av finlandismer uppmuntrats – fascinerande tanke!

Avslutningsvis kan man konstatera att föreläsarna i stort var eniga om rikssprängningens betydelse: Den hade inte en omedelbar påverkan på språket men en helt ny epok inleddes, där bland annat grunden för den finlandssvenska språkvården lades.

Lisa Södergård är arkivarie på Språkarkivet vid Svenska litteratursällskapet.